

Неля Митько
(м. Вінниця)

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ХРОНОЛОГІЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ Б. ЛЕПКОГО

Слова змінюють своє стилістичне забарвлення у процесі старіння, бо, рідше вживаючись, набувають значення урочистості, небуденності, а в стилістично зниженій мовній ситуації надають тексту ознак комічності. Як зазначає Г. П. Їжакевич, стилістичні функції цієї категорії застарілої лексики в основному обмежуються завданням створення мовного колориту певної історичної епохи в художньо-белетристичному і почасти публіцистичному функціональних стилях. У науковому стилі сучасної української літературної мови, зокрема у сфері історичної науки, історизми виступають у функції стилістично нейтральних термінів, за допомогою яких правдиво і точно відтворюються історичні події, називаються реалії, що характеризують більш чи менш віддалену від сучасності історичну епоху. У стилістичному плані за цих обставин вони виконують лише функцію індикатора наукового стилю [4, с. 62]. Таке ж застосування мають історизми і в художньому стилі як засоби відтворення певних історичних реалій. Однак основною стилістичною функцією цих мовних одиниць в історичних романах є використання їх як важливого мовностилістичного засобу відтворення культурно-побутового колориту епохи. Відтворюючи факти і події минулих історичних епох, письменник, природно, активізує, відживлює і слова-позначення, що належать до тих епох [4, с. 62]. Історична лексика є одним із важливих засобів стилізації мови персонажів у душі зображуваної епохи. Архаїзми є насамперед мовним засобом створення історичного колориту минулих епох, зокрема відтворення особливостей тогочасної мови. Напр.: « – Не знаю, як вас величати, – говорив дід до Чуйкевича, – сотенним чи полковим старшиною, але сам Бог нині з неба зіслав з вашими людьми. Пропали б ми без вас. Потрудилися. Я вже кількох ваших осмотрив. Двох у мене в клуні лежать» [1, с. 74]. Про стилістичні функції застарілої лексики йдеться й у визначенні, поданому в «Літературознавчому словнику-довіднику», де архаїзми – це «застарілі слова, словосполучення, граматичні чи синтаксичні форми, що вживаються в художній літературі як прийоми з різними стилістичними функціями: для якомога точнішого відтворення колориту зображуваної історичної доби, для підкреслення особливостей мови персонажів минувшини, з

урочистою чи іронічною метою, для витворення семантичного синкретизму» [3, с. 64]. Слід зазначити, що в цьому довіднику вся застаріла лексика має назву архаїзмів, хоча більш традиційним є поділ її на архаїзми та історизми.

У творах Б. Лепкий уживає історизми різноманітних тематичних груп, найбільшими з яких є лексеми, які характеризують класову структуру суспільства, соціальний стан, професії, також слова на позначення урядових і військових, зокрема козацьких, чинів, адміністративних посад і слова, що називають види старовинної зброї, амуніції, регалій, види тортур, інші військові поняття. Архаїзми також представлені різними групами, найчисленніші з яких – лексикофонетичні і лексичні архаїзми. Частотнішими є історизми, ніж архаїзми, що зумовлено жанром історичної повісті. Історизми найбільш чітко закріплені за певною історичною епохою. Вони виступають у тексті темпоральним показником, що відносить зміст твору до певного реального часу, тобто є тими особливими мовними засобами, що співвідносять зміст тексту з певним реальним часом. Власне архаїчна лексика більш нейтральна в цьому плані. Так історизми *боярин*, *воєвода* є основними характеризувальними засобами в описі подій Київської Русі, тоді як архаїзми на зразок *чадо*, *десниця* можуть бути однаково співвіднесені з різними періодами в розвитку держави. Як історизми, так й архаїзми можуть виконувати номінативну функцію, наприклад: «– *А який він вождь? – Вашій королівській милості не рівня*» [2, с. 61]; «*Не був це бій, а ціле множество двобоїв, дуелів, великий кривавий герць*» [2, с. 346]; «*У Мручковій голові зі швидкістю блискавиці рисувався весь план баталії*» [2, с. 40]. Але основною стилістичною функцією архаїзмів у Б. Лепкого є створення колориту минулих епох, висвітлення особливостей мовлення, побуту: «*Гетьман старий і досвідчений муж, мав у душі тую виrozumість і прощення для хиб і прогріхів одиниць і загалу, яких годі було вимагати від молодого шляхтича-козака...*» [2, с.26]; «*За те, що ми не розвалили твоєї буди і пощадили тілеса ваші, ти повинен нас тепер погостити не гірше, як свого власного гетьмана*» [2, с. 388]; «– *Серце не вдержить жару, – відповів прибічний медик, – а найдостойніший пацієнт ніякого ліку прийняти не хоче*» [2, с. 463]; «*Коси не джерегелями обвивали її голову, лиш падали на круглі рамена двома чорними, аж синіми крилами*» [2, с. 51]. Трапляються семантичні архаїзми, які зовні нічим не відрізняються від сучасних слів і тому цілком можуть бути прийняті за лексичні одиниці активного запасу сучасної літературної мови. Наприклад: «– *...Але тому північному «шпунцерові» я таки мушу ті його тонкі ноги*

підшибнути; він мені ними заскоро бігає по Європі...Коли б я його раз тільки попав у свої руки!» [1, с. 10]. Тут дієслово «попасти» вживається зі значенням «схопити, спіймати, злапати». Такі слова внаслідок рідшої вживаності вносять у мову деяку незвичайність, виразність.

Значний стилістичний ефект досягається поєднанням у текстовому фрагменті архаїчних та сучасних слів. Наприклад, у творі «Мотря» мати Івана Мазепи спочатку звертається до нього як ігуменя монастиря: *«Благословення господне да будет з тобою однині й до сконання днів твоїх, мій сину, – відповіла, підносячи голову на склепіння, котре висіло над ними і придавлювало їх як людей, що були зависокі для нього»,* а далі як мати: *«Спасибі тобі, Іване, що прийшов провідати мене. Скучилося мені за тобою, синку, давно ми не бачилися. А може, ти не рад, що я так до тебе говорю, на тобі ж орден почеплений, як бачу, і царя ти вчора в себе гостив, великою ложкою з ним їв, високу ти, значиться, пісню співаєш»* [1, с. 235].

Письменник використовує старослов'янські, вкраплені у пряму й авторську мову, для надання твору історичного колориту. Цьому сприяють уривки з історичних пам'яток (листів, офіційно-ділових документів, універсалів). Основними їхніми стилістичними функціями у творі є підкреслення урочистості, піднесеності зображуваного. Наприклад: *«Високі королівські трабанти наглим, вправним рухом вихопили довгі шаблі із піхв, король зняв футряну шапку з високого чола, підніс очі вгору – і з тисячі грудей понесли поважні слова шостого псалму: « – Господи да не яростію Твоюю обличили мене, ніже гнівом Твоїм накажеш мене. Да постидяться і смутяться всі врази мої, да возвратяться і устидяться зіло вскорі»* [2, с. 80]; *«Дух бо бодр, плоть же немоцна есть, брате Даниле. Боюся, щоб дух не остався без тіла... І мабуть, що останеться, – сказав гетьман, наголошуючи кожний склад останнього слова»* [2, с. 312]; *«– Візьміть мене, Ірода окаянного. Я ж нині гетьмана нашого, його милість Івана Степановича, відступити хотів»* [2, с. 36]; *«– І як же не сміятися, почувши щось такого? Бо невже ж є такий дурень, щоб здорову голову клав під Євангеліє? – Гадаю, є, і то не один, – відповів, а подумавши хвилину та набравши відваги, додав: – От них же первий єсьм аз»* [1, с. 89]. Тут автор використовує старослов'янський синонім, який перекладається як *я є перший*. *«Кочубеїха в двері кулаками валила: – Відчини, окаянный, відчини! Кажу тобі, відчини хутчіш!»* [1, с. 242]; *«Рахилия дорікає Іродові за його жорстокість, за смерть невинних дітей і грозить смертю. – Проклятий будь, окаянику мерзотний, людьми і Богом проклятий вівки!»* [1, с. 406]. У цих

прикладом слова-церковнослов'янізми «окаянный» і «окаянник» вживаються з негативною експресією, у знижено-згрубілому значенні.

Отже, Б. Лепкий досить активно вживає архаїзми з певним стилістичним навантаженням. Історизми фактично називають зображувані у творі реалії, які на сучасному етапі є зниклими. Архаїзми, на відміну від них, передають мовні особливості того періоду, служать для створення піднесеності й урочистості.

Література

1. Лепкий Б. С. Мотря: Історична повість. Київ: Дніпро, 1992. 464 с.
2. Лепкий Б. С. Полтава: Історична повість. Київ: Дніпро, 1992. 487 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва та ін. Київ: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
4. Сучасна українська літературна мова: Стилістика / за заг. ред. І. К. Білодіда; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні Академії наук УРСР. Київ: Наукова думка, 1973. 587 с.

Наталія Стрюк
(*м. Вінниця*)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ КИЇВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ НАПИСІВ НА ОДЯЗІ)

1 Вступ. Принти на одязі відображають категоризацію довкілля та репрезентують частину індивідуальної картини світу власника. За допомогою написів на одязі відбувається уточнення ознак концептів, важливих для певної культури, та популяризація системи цінностей.

Мета: окреслити тематичні особливості вербалізації концепту КИЇВ в українських написах на одязі.

Матеріал підготовлено у рамках ОК «Когнітивна лінгвістика й лінгвоконцептологія (включаючи модуль "Discourse and Concept: Regularity and Correlation")» ОНП «Філологія Philology» (галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 Філологія Philology) третього (освітньо-наукового (доктор філософії)) рівня Донецького національного університету імені Василя Стуса, що реалізує принцип «навчання через дослідження».